BRIELSE MARE

JAARGANG 27 - NUMMER 1 - APRIL 2017

Mededelingen en historische bijdragen van de
Historische Vereniging De Brielse Maasmond

KANTOOR & Creatief
de Bruin Bazen v.o.f.

Voorstraat 60
3231 BJ Brielle
t. 0181-412874
f. 0181-418322
e. info@kantoor-creatief.nl

Openingstijden:
Dinsdag t/m vrijdag
9.30 – 17.30
Zaterdag 10.00 – 16.00

Uw adres voor:

* kantoorartikelen en papierwaren
* computer cartridges en etiketten
* technische- en creatieve tekenmaterialen
* alle soorten verf voor kunstschilders
* schildersdoeken en tekenblocs
* luxe schrijfwaren en agenda omslagen
* pennen graveren
* kopiëren en inbinden van verslagen
* plastificeren
* gratis advies van Louis en Willy

LIJSTENMAKERIJ
AL MEER DAN 50 JAAR
JAN BAZEN
Voorstraat 64
3231 BJ Brielle
Telefoon 0181 412083
ORIGINELE OUDE GRAVURES

WWW.JANBAZEN.NL

Inhoud

Openingstijden en prijzen museum 6

Van de redactie 7

- De Pest in Brielle 9

- Een verwoestende storm en de Anna-Hoeve 27

Bastion V 45

Het Klokje en De Galeie 48

Museumnieuws 50

Recensie: Portretten van Maarten Harpertsz Tromp 54

Jaarverslag 2016 57

Auteursinstructies, advertentietarieven en adressen 59

COLOFON

De Brielse Mare is een tijdschrift dat twee keer per jaar wordt uitgegeven door de Historische Vereniging De Brielse Maasmond.

Dit tijdschrift wordt automatisch aan de leden van de vereniging toegestuurd. Losse nummers zijn te bestellen via het secretariaat van de vereniging en te koop bij het Historisch Museum Den Briel, in het Streekarchief en bij de plaatselijke boekhandel.
Een jaar na publicatie is de Brielse Mare ook beschikbaar op de website van de vereniging: www.debrielsemaasmond.nl

ISSN: 0927-8478 Prijs per nummer: € 2,-

Correspondentieadres van de vereniging, tevens redactiesecretariaat:

Secretariaat 'Historische Vereniging De Brielse Maasmond'
Ronald J. de Ridder
Van Bloys van Treslongweg 3
3231 CT BRIELLE

Tel.: 0181-414674. E-mail: info@debrielsemaasmond.nl

Rekening Historische Vereniging De Brielse Maasmond:

IBAN: NL20 INGB 0000 2087 92

Persoonlijk lidmaatschap € 10,- per jaar; familielidmaatschap € 15,- per jaar.

Aanmelding bij het secretariaat of d.m.v. het formulier op de website van de vereniging: www.debrielsemaasmond.nl

De vereniging heeft de ANBI - status. Dit betekent dat giften in het kader van de wettelijke bepalingen in mindering kunnen worden gebracht op het belastbaar inkomen van de schenker.

Het eerstvolgende nummer verschijnt in oktober 2017.

Kopij uiterlijk 1 juli bij het redactiesecretariaat.

Redactie: W. Delwel (hoofdredacteur), F. Keller, F.T. Eggens, L. Arkenbout,

L.T. van Ravenhorst en K.J. Schipper.

Vormgeving en DTP: F.T. Eggens.

Omslagillustratie: Bastion V te Brielle.

Druk: Repro Voorne BV, Oostvoorne.

BRIELSE MARE

Historische Vereniging
DE BRIELSE MAASMOND

Mededelingen en historische bijdragen van de Historische Vereniging De Brielse Maasmond

(Voorheen ‘ Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel ’)

Openingstijden en prijzen museum

Di. t/m zat.	10.00 - 17.00 uur
Zo.	13.00 - 17.00 uur

Gesloten op maandagen, oud- en Nieuwjaar, Koningsdag, 1e en 2e Paasdag, 1e Pinksterdag en 1e en 2e Kerstdag.
Op Hemelvaartsdag en 2e Pinksterdag openstelling als op zondag.

Prijzen:

Kinderen t/m 3 jaar	gratis
Kinderen 4 t/m 17 jaar	€ 2,- p.p.
Volwassenen vanaf 18 jaar	€ 4,- p.p.
65+	€ 3,- p.p.
Gezinskaart (2 volw. + 4 kinderen)	€ 10,- per kaart
Schoolgroepen, d.w.z. leerlingen in schoolverband van groep 1 PO t/m klas 6 VO	€ 0,50 p.p.
Houders CJP en Cultuurkaart	€ 2,- p.p.
Ver. Rembrandt, Leden HV De Brielse Maasmond, MK, ICOM	gratis
Groepen volwassenen vanaf 10 personen	€ 3,- p.p.
Groepen kinderen t/m 17 jaar, vanaf 10 pers.	€ 1,- p.p.
1 April, Nationaal Museumweekend, Open Monumentendag	gratis
Woensdagmiddag vanaf 13.00 uur	gratis
Rondleiding per groep van max. 15 personen, exclusief de entreeprijs	€ 23,-

Elke eerste woensdagmiddag in de maand om 13.30 een gratis rondleiding van een uur. Er dient wel een toegangskaartje voor het museum te worden gekocht. Reserveren noodzakelijk.
tel. 0181 475475; di. t/m vr. 8.45 - 11.45.

Adres: Markt 1, 3231 AH Brielle, tel. 0181 475475
Web: www.historischmuseumdenbriel.nl
e-mail: info@historischmuseumdenbriel.nl

Van de redactie

'Vroeger was alles beter' in 'de goede oude tijd'.

Deze bekende uitdrukkingen gaan beslist niet op voor die periode in de Brielse geschiedenis waarin de bevolking met een zekere regelmaat getroffen werd door pestepidemieën. De ellende van de gemeenschap en de mensen die door de pestziekte getroffen werden, is voor de huidige generatie van deze tijd nauwelijks voorstelbaar. In het eerste artikel van deze Mare beschrijft archivaris Bob Benschop aan de hand van de zogenaamde 'Pestkeuren' hoe het Brielse stadsbestuur trachtte de pest een halt toe te roepen.
Na dit stuk 'oude' geschiedenis, waardoor we waarschijnlijk onze eigen tijd weer wat meer kunnen waarderen, volgt een stuk 'nieuwere' geschiedenis. Fré Eggens is in de historie van de Anna-Hoeve, een verdwenen Brielse boerderij, gedoken. Veel van onze lezers zullen zich waarschijnlijk de zware storm nog herinneren, die op 2 april 1973 over ons land trok. De Anna-Hoeve viel ten prooi aan deze verwoestende storm. In onze tijd herinnert de Anna Hoevestraat en de Anna Hoeve school nog aan de oude boerderij.
Koos Steentjes vertelt namens de werkgroep Kanonnen en Affuiten over het ontstaan van deze zeer actieve groep vrijwilligers. Hij gaat met name in op de grote opknapbeurt en nieuwe inrichting van het magazijn op Bastion V. Naar verwachting vindt de feestelijke opening van dit magazijn medio dit jaar plaats.
Brielle bezit vele oude huizen met een gevelsteen. Gevelstenen kennen vaak een even fascinerende geschiedenis als de huizen zelf. De werkgroep Brielse Gevelstenen zet zich in voor behoud van dit erfgoed. In deze Mare kunt u iets lezen over twee bijzondere gevelstenen.
In de rubriek Museumnieuws besteedt Marijke Holtrop aandacht aan schenkingen die het Historisch Museum Den Briel in 2016 mocht ontvangen, waaronder een aantal tekeningen van de bijzondere kunstenares Agnes van den Brandeler.
Bert van Ravenhorst recenseert deze keer een boek met portretten van Maarten Harpertsz. Tromp.
Als laatste treft u in deze Mare het jaarverslag 2016 van de Historische Vereniging De Brielse Maasmond.

Willem Delwel

Rattenvlo.
Foto: 'The Black Death', Utah State University.

De pest in Brielle

Bob Benschop

Inleiding

De allesvernietigende pestepidemieën vormen voor veel mensen één van de meest tot de verbeelding sprekende aspecten van de Middeleeuwen. De enorme sterfte en de vergeefse pogingen van doktoren en chirurgijns om de ziekte een halt toe te roepen, lijken de grote onkunde en meedogenloze hardheid van het leven in die tijd te benadrukken. De verhalen liegen er inderdaad niet om: de uitbraak van de Zwarte Dood omstreeks 1348 veroorzaakte naar schatting de dood van 25 miljoen Europeanen. Dat komt neer op ongeveer een derde van de toenmalige bevolking. Van deze vroegste epidemie hebben we voor wat Brielle betreft helaas geen gegevens. Maar na deze eerste uitbraak verdween de pest niet. In een sluimerend bestaan bleef de ziekte tot ver in de zeventiende eeuw slachtoffers eisen.

De ziekte

Besmetting vindt op een dermate omslachtige wijze plaats dat het niet opmerkelijk is dat het lang heeft geduurd voordat de precieze oorzaak werd achterhaald. De builenpest - dit is de meest voorkomende variant van de pest - wordt veroorzaakt door een bacil, die zich ophoudt in de slokdarm van rattenvlooien. Omdat de bacillen de slokdarm blokkeren, lukt het de vlo niet om bloed op te nemen, zodat hij het besmette bloed uit de slokdarm terugpompt en zijn gastheer op die manier infecteert. De vlo zal waarschijnlijk zijn pogingen tot het zuigen van bloed nog enkele malen herhalen, totdat het slachtoffer na een paar dagen sterft en de vlo – razend van de honger – op zoek gaat naar een nieuwe gastheer. Indien de populatie ratten tot een minimum is geslonken, vormt de mens een prima alternatief. Vlooien en ander ongedierte maakten zo'n wezenlijk deel van het dagelijks leven uit, dat ze boven elke verdenking stonden. Bovendien is het besef dat vlooien ziek konden worden bij niemand opgekomen, zodat de rol van deze minuscule insecten pas tegen het einde van de negentiende eeuw duidelijk werd. De pest-

bacillen die in het bloed van de mens terecht komen, worden door het afweerstelsel aangevallen en onschadelijk gemaakt. Maar zodra een bacil is gedood, scheidt hij een gifstof af en dit veroorzaakt bloedvergiftiging. Deze infectievorm verloopt via het lymfestelsel, met het gevolg dat er rode striemen op de huid en zwellingen in de lies en de oksel verschijnen. Uiteindelijk sterft de patiënt aan een hartstilstand. Dat is in kort bestek de wijze waarop de pest slachtoffers maakt.

" Plague in Rome. Italy 17th century. Collectie DEA Picture Library.

1538, De eerste Pestkeur

In 1538 duikt de pest voor het eerst op in de Brielse bronnen.
Evenals in de maanden juni en juli drukte er op de middag van woensdag 21 augustus 1538 een benauwende hitte op de stad. Binnen de stadsmuren van Brielle waren inmiddels de eerste slachtoffers aan de pest bezweken: de geruchten dat er een nieuwe epidemie op komst was, bleken helaas maar al te waar te zijn. Het stadsbestuur aarzelde geen moment om zo snel mogelijk in te grijpen om verdere verspreiding van de ziekte te voorkomen. Tijdens een haastig belegde vergadering werd de situatie besproken en een korte ordonnantie opgesteld.
‘Van de heete ziecte hoe hem een yegelick reguleeren sal.’

Deze Brielse Pestkeur uit 1538 is typerend voor zijn tijd, want overal in de Lage Landen werden vergelijkbare Pestkeuren uitgevaardigd. Hij heeft een aantal opvallende overeenkomsten met de keuren die in andere steden in Holland en Zeeland werden afgekondigd.
Heil werd gezocht bij de tot dan enige effectieve methode om de pest een halt toe te roepen: het isoleren van pestlijders en mensen uit hun directe omgeving. Dat was eigenlijk ook het enige wat een stadsbestuur kon doen, zodat het isoleren in vrijwel alle gevallen de kern van een Pestkeur vormde. Steden wisselden onderling ervaringen uit over het effect van verschillende maatregelen. Als iets met tevredenheid was beproefd, werd het binnen de kortste keren overal toegepast en hoefde er lange tijd niets of nauwelijks iets aan te worden veranderd.

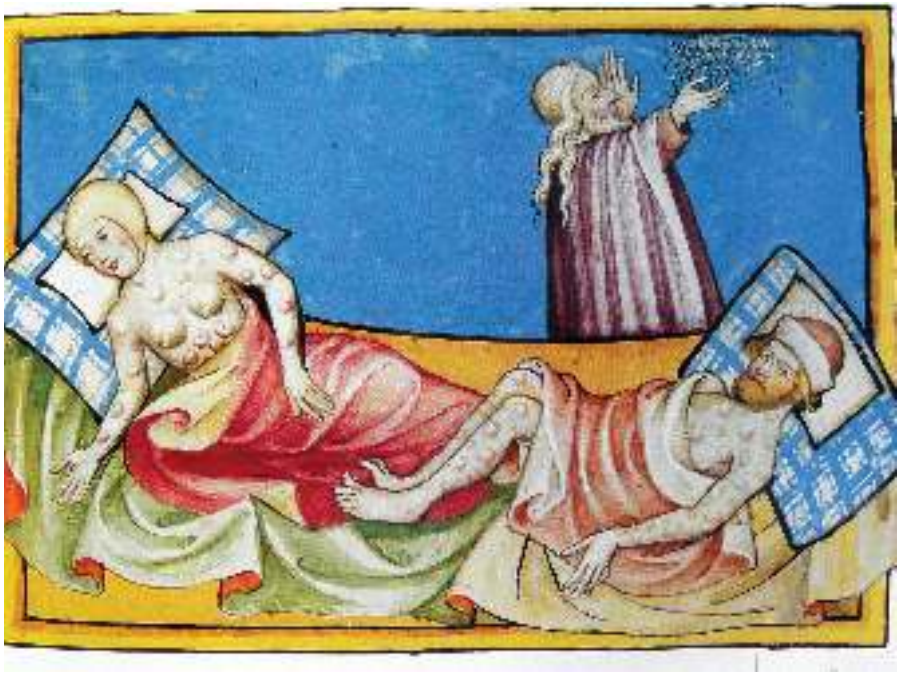

De pest. Miniatuur uit de Zwitserse Toggenburg-Bijbel (1411).
Bron: Historisch Nieuwsblad.

Een goed voorbeeld daarvan is deze keur, die bijna twintig jaar later (op 9 oktober 1557) in geheel ongewijzigde vorm opnieuw van kracht werd binnen de juridische grenzen van de stad Brielle.

De Brielse keur uit 1538 bevat de drie essentiële onderdelen die in nagenoeg alle ordonnanties uit deze tijd voorkomen:
- het sluiten van de woningen waar pestlijders in overleden waren en het isoleren van goederen en personen die zich er op dat moment in bevonden;
- het kenmerken van de woningen en personen door middel van bossen stro en witte stokjes;
- het weren van mogelijk besmette mensen uit openbare gelegenheden.

De Brielse Magistraat richtte zich dus vooral op het weren van potentiële pestlijders van de straat en openbare, drukbezochte plekken.
Het verbod om kerken te bezoeken zal de onzekere pestverdachte nog het meest aan het hart zijn gegaan. In angstige tijden zorgde het aanroepen van Maria, de heilige Sebastiaan of een andere pestheilige voor de onmisbare gemoedsrust. Het stadsbestuur zorgde daarom voor een alternatief: gelovigen konden voor een dienst terecht in het Catharina Gasthuis – waar pestlijders op dat moment werden behandeld – en ook de kloosters boden herderlijke zorg voor diegenen die er behoefte aan hadden.
Aan de hand van de keuren kunnen we met redelijke zekerheid aannemen dat Brielle in de jaren 1538, 1557, 1573-1574 en 1588 door een pestepidemie werd getroffen.

1573-1574, Bidden om verlossing

Of het nou in Katholieke of Protestantse vorm werd beleden, geloof en religie gaven nog altijd zin aan vrijwel alle aspecten van het dagelijkse leven. En in de belevingswereld van veel mensen speelde de rechtvaardige hand van God een rol in elke gebeurtenis die zich om hen heen voordeed. De pest werd dan ook niet gezien als een willekeurig voor-

val, maar als een waarschuwing of bezoeking van hogerop.

St. Macarius van Gent geeft hulp aan de slachtoffers van de pest (1673).

Schilderij van Jacob van Oost (de Jonge).

Bron: Schilderij-en.nu

Het stadsbestuur zal dan ook niet de illusie hebben gekoesterd dat de maatregelen die ze in pestkeuren vastlegden de wortels van een epidemie uitroeiden. In hun overtuiging dat de Heer hen strafte voor hun zonden konden ze hooguit verdere verspreiding voorkomen door mensen in quarantaine te plaatsen en de huizen en pestlijders te kenmerken.

Tegelijkertijd was het zaak om God gunstig te stemmen om zodoende de pestepidemie te stoppen. Om dat specifieke doel te bereiken werden op gezette tijden, voor het eerst tijdens de epidemie van 1573-1574, bid- en vastendagen georganiseerd, waarop iedereen werd geacht ter kerke te gaan en berouw te tonen.

1599, Een nieuwe Pestkeur

De tweede Brielse Pestkeur werd voor de eerste keer op 28 oktober 1599 uitgevaardigd. De keur bevat in vergelijking met het voorschrift van 1538 veel meer artikelen die het openbare leven konden reguleren en wist daardoor de verspreiding van de pest efficiënter in te dammen. De nieuwe Pestkeur hielp blijkbaar op dermate succesvolle wijze de pest te bestrijden dat hij bij latere uitbraken opnieuw werd afgekondigd: in 1602 en 1603 en in 1635.
Uit de inleiding van de Pestkeur komt opnieuw die tweeledige wijze

Een pestlijder wordt naar het pesthuis gebracht, prent vervaardigd door Jan de Ridder omstreeks 1720.
Bron: De Gave Gods door Leo Noordegraaf en Gerrit Valk.

De tekst luidt: 'wanneer men een sieken int pesthuijs send moet men syn matrassen en lakens met hem (met hem) over brengen'.

van aanpak naar voren, waarop het stadsbestuur meende dat de pest moest worden aangepakt: enerzijds moest God worden goedgestemd om de wortels van het probleem uit te roeien en anderzijds moesten maatregelen worden genomen om verdere verspreiding te verhinderen. Het verzoeken om goddelijke genade werd overgelaten aan de kerk; deze keur behandelde alleen de wereldse maatregelen.
Na de inleiding volgde het deel met enkele artikelen waarin stond beschreven wat ten tijde van pest vooral niet was toegestaan. Zo mocht in huizen waar een pestlijder was overleden vier weken lang geen handel of nering plaatsvinden.
Het vervoeren van lijken over straat vormde een welhaast onvermijdelijke bron van besmetting. Het gevaarlijke transport was net als het begraven zelf aan regels gebonden. Bepaalde uren waarop weinig volk op straat was, werden gereserveerd voor een snelle verwerking van de lijken door de daartoe aangestelde dragers.
De Pestkeur verplichtte alle inwoners alert te blijven op mogelijk nieuwe pestgevallen. In feite was dit een oproep waardoor de sociale controle werd verscherpt; iedereen moest op elkaar gaan letten. En dat was in een gemeenschap van pakweg drieduizend mensen geen moeilijke opgave. Dit onderlinge toezicht leverde voor de stad als geheel een zekere mate van praktische veiligheid op.

1602-1604, De Pestmeester en het Pesthuis

Het was 1602 toen de pest opnieuw als een verduisterend gordijn over de stad hing en de bevolking plaagde met ziekte, angst en dood. Dat de epidemie zo kort volgde op de vorige uitbraak doet vermoeden dat de pest na 1599 nooit helemaal uit Brielle was verdwenen en gedurende enkele jaren een sluimerend bestaan leidde en sporadisch slachtoffers maakte. Waarschijnlijk bleven de zomers van 1600 en 1601 te koud om de vlooienpopulatie een kans te geven zich te ontwikkelen. Zodoende bleef een nieuwe epidemie voorlopig uit.

De weersomstandigheden verbeterden en leidden in 1602 wèl tot een uitbraak. Dat gebeurde opmerkelijk vroeg in de zomer, want reeds op 6

juli van dat jaar werd de Pestkeur van 1599 uitgevaardigd en in de loop van de zomer werden steeds meer maatregelen genomen. De relatief vroege inmenging van het stadsbestuur is een tweede aanwijzing dat de pest aanwezig was en slechts hoefde te wachten op warmer weer alvorens haar dodelijke uitwerking op grote schaal zichtbaar werd.

De Pestmeester

Pest en honger tijdens Leidens Beleg, 2011.

Detail van een schilderij door Erwin Olaf. Collectie Museum De Lakenhal Leiden.

Op 5 november 1602 werd een Pestmeester aangesteld; het was in feite weer een manier om de ziekte te isoleren. Door het aanstellen van een Pestmeester werd de stadschirurgijn ontlast van een deel van de werkzaamheden, en tegelijkertijd werd voorkomen dat de chirurgijn na behandeling van een pestlijder de besmetting overbracht naar een patiënt die niet aan de ziekte leed.

Het Pestmeesterschap werd al genoemd in de Pestkeur van 1599 en op dat moment vervulde Charles de Vuijk de functie. In 1602 kreeg echter Maerten Maertensz de verantwoordelijkheid voor het behandelen van pestzieken. Het is onbekend of er in Brielle voor die tijd ook al gebruik werd gemaakt

van een Pestmeester, maar in deze periode was het in ieder geval gebruikelijk dat een stad over een dergelijke dokter beschikte.
De Magistraat beschreef de rechten en plichten van de Pestmeester in een tiental voorwaarden. Ten eerste moest de Pestmeester als conciërge in het zogenaamde Pesthuis wonen.
Voor het voeden van armlastige pestlijders ontving de Pestmeester van de stad wekelijks twee gulden en tien stuivers. Met de rijke patiënten moest worden onderhandeld over een vergoeding voor hun verzorging.
Naast zijn werkzaamheden in en rond het Pesthuis was de Pestmeester belast met de zorg voor de pestlijders in de rest van de stad. Hij moest op huisbezoek gaan, en de rijke patiënten werden wederom geacht de kosten daarvan te betalen. Het loon dat de stad verleende moest voldoende zijn om de kosten te dekken die de Pestmeester maakte voor het bezoek aan arme pestlijders.
Voor al deze taken ontving de Pestmeester het astronomische salaris van 200 gulden per jaar. Vooral dit financiële aspect zal een belangrijke drijfveer hebben gevormd om in deze functie te worden aangesteld.
Het daaropvolgende jaar, in 1603, werd Damiaen van Cruyskercken benoemd tot Pestmeester als opvolger van Maerten Maertensz. op een traktement van 300 gulden.

Het Pesthuis

Maar wat moeten we ons bij het Pesthuis voorstellen? Er zijn enkele afbeeldingen op stadsplattegronden bekend, en in één van zijn jaarboeken geeft Jan Kluit een beschrijving van het pand:
„’t Pesthuis is een langwerpig gebouw staande in de Brigittestraat agter de Oude Kruid-moolen. ’t Is van onderen zoowel als van boven, van lange ruime zaalen aan wederzijde met bedsteden voorzien, aan de regterhand van den ingang zijn twee huijsjes waarin Krankzinnigen werden opgesloten. En naast dezelve vind men een kookvertrek. Eenige roeden voorwaarts van dit huis vind men nog drie bijzondere huijsjes, die rondom van een matig grooten tuin omvangen zijn, en voor woningen van de pesthuismeester gediend heeft, terwijl de tuin of plaats diende voor een begraafplaats voor die geene die aan de pest

gestorven waaren.’’

De kruitmolen is een bedrijfje in Brielle dat vaker wordt genoemd in

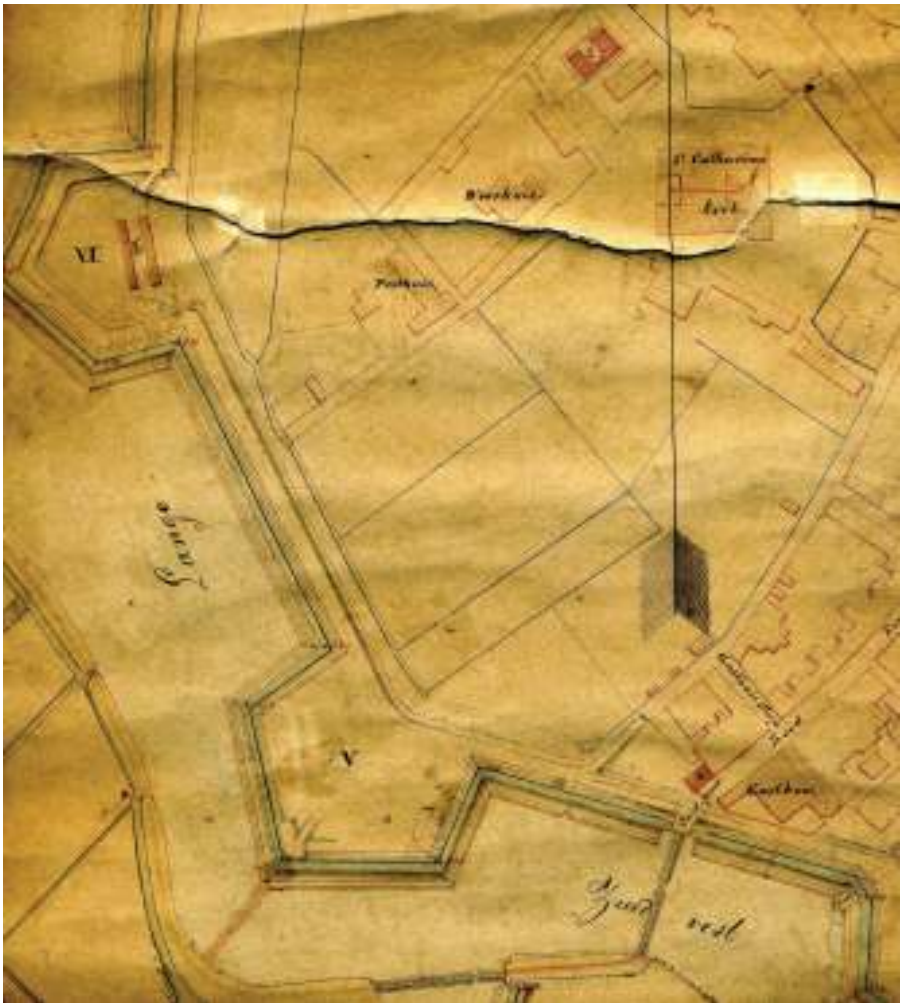

Pesthuis op kadastrale kaart, omstreeks 1850.
Collectie SAVPR.

teksten die betrekking hebben op het Pesthuis. Deze poedermolens waren buskruitfabriekjes, die vooral aan het einde van de zestiende en in begin van de zeventiende eeuw werden opgericht.
Het is onbekend hoe de poedermolen in Brielle tot stand is gekomen, maar de stad wist hem in twee aankopen te verwerven. In 1593 stierf één van de eigenaars, en kocht de stad de schuur op. In 1602 kon het stadsbestuur na het overlijden van de andere eigenaar ook het woongedeelte in bezit krijgen. Vermoedelijk werd de poedermolen verbouwd en rond oktober of november 1602 opgeleverd als Pesthuis.
De pest was in 1604 definitief uit de stad verdwenen en ´alzoo Godt de heere gelieft heeft de stadt te ontlasten vande infecteuse siecte' werden enkele bezuinigingen doorgevoerd. Daarom werd in december 1604 Meester Damiaen Gerritsz. van Cruyskercken medegedeeld dat zijn salaris van driehonderd naar tweehonderd gulden per jaar werd teruggebracht en het werd de Pestmeester niet langer verplicht gesteld om in het Pesthuis te wonen. In plaats daarvan mocht hij een neutraal huis bewonen om zijn chirurgijnpraktijk uit te oefenen.

1604-1623, Waakzaam tijdens de adempauze

Het duurde bijna twintig jaar voordat Brielle door een volgende pestepidemie werd getroffen, maar de dreigende jaren tussen 1599 en 1604 had iedereen doen inzien dat de pest een onberekenbare ziekte was die elk moment uit het niets kon opduiken. De angst zat er goed in en het stadsbestuur bleef jarenlang waakzaam om direct te kunnen ingrijpen indien de nachtmerrie wederom werkelijkheid werd.

Om overal op voorbereid te zijn moest de Pestmeester te allen tijde stand-by staan. In 1605 was Meester Damiaen van Cruyskercken bereid geweest om voor de drie daaropvolgende jaren klaar te staan wanneer de pest uitbrak. Toen in 1608 die periode afliep, werd zijn contract opnieuw met twee jaar verlengd. Hij kreeg echter aanzienlijk minder loon; voortaan moest hij klaarstaan voor slechts 25 gulden per jaar. In 1623 hield Meester Damiaen het voor gezien, en het Pestmeesterschap werd op 16 september door Sijmen Gijsbrechtsz. van der Poth

Het voormalige pesthuis in 1962, hier in gebruik als chemische fabriek Codima. Later gebruikt als ijsfabriek. Afgebroken omstreeks 1975 . Collectie SAVPR.

overgenomen. Deze Sijmen was chirurgijn en woonde met zijn kersverse bruid in de Capoenstraat (de eerste helft van de Voorstraat, gezien vanaf de Markt; het tweede deel heette de Schoenmarkt).
De stad verzekerde zich ervan dat het Pestmeesterschap vervuld bleef en de aandacht voor het Pesthuis verslapte gedurende de twintig jaren evenmin. Om te voorkomen dat het gebouw door leegstand aan verval onderhevig zou zijn, bedacht het stadsbestuur verschillende manieren om het Pesthuis doelmatig te gebruiken.

1624, Maatregelen tegen besmettelijke marktwaar

In 1624 breekt de ziekte na een relatief pestvrije periode plotseling overal in Holland weer uit.
Op 29 maart 1624 werd het Pestmeesterschap opgedragen aan chirurgijn Hans Berckhoff. Het bewijst dat hij als gerespecteerd chirurgijn bereid was de gevaarlijke taak op zich te nemen, en dat het lang niet altijd geldbewuste kwakzalvers waren die de pestlijders wilden verzorgen.
Het is opvallend dat gedurende deze epidemie de Pestkeur uit 1599 niet werd uitgevaardigd, terwijl dit in 1635 wel zou gebeuren. In plaats daarvan werd een nieuwe keur opgesteld waarin de handel in fruit en groenten werd verboden.
Het was een veelvoorkomende opvatting dat de handelswaar van boeren en fruittelers besmettelijk was, en die gedachte was oud en hardnekkig.
De zomer vorderde en de weken die leidden tot de warme nazomerdagen werden afwachtend doorgebracht. Op 8 augustus 1624 werd ten slotte het grote alarm geslagen. Het was Burgemeester Cornelis Cornelisz. Briel ter ore gekomen dat er een kind uit het gezin van Gerrit Meuwesteijn in het Boterslop ziek lag aan de pest en hij meende dat er onmiddellijk moest worden ingegrepen. De leden van de Magistraat kwamen bijeen en ze namen een tweetal maatregelen.
Ten eerste moest het Pesthuis worden ingericht zodat de zieken er konden worden ondergebracht.
Ten tweede werd besloten om naast Hans Berckhoff nog een tweede Pestmeester aan te stellen. Het besluit werd echter nog in beraad gehouden tot een geschikte kandidaat was gevonden. Uiteindelijk maakte het stadsbestuur op 24 september bekend dat ze een bereidwillige vakman hadden benaderd. Het was opnieuw Damiaen van Cruyskercken, die naast Hans de pestlijders zou gaan verzorgen.

1625-1634, Bezuinigen op voorzorgsmaatregelen

De Pestmeester was een onkostenpost geworden waar de stad niet aan ontkwam, want in tijden van nood had Damiaen van Cruyskercken kunnen eisen dat hij in ruil voor zijn diensten tot aan zijn dood jaarlijks honderd gulden ontving en daarnaast een vergoeding kreeg waarmee hij zijn hypotheek kon aflossen.
Het kwam de stad daarom misschien niet ongelegen dat hij 1627/28 door zijn vrouw, de beruchte Maertge Willems, werd vergiftigd. Het was een roemloos einde voor de onverschrokken chirurgijn, oorspronkelijk afkomstig uit Schiedam, die in bijna vijfentwintig jaar tijdens twee epidemieën de pestlijders had verzorgd. Damiaen bleek overigens niet het eerste slachtoffer van Maertge's praktijken, want na haar ont-

Pesthuis op de kaart van I. Covens & C. Mortier (naar Bleau) uit 1649. Het complex van het Pesthuis is gelegen aan de kruising links van de toren van de Catharijnekerk.
Collectie SAVPR.

maskering bekende ze dat ze in totaal zeven echtgenoten en acht van haar kinderen met rattengif had vermoord. Maertge werd op 9 oktober 1628 op de Markt in Brielle verbrand. Volgens overlevering waren haar laatste woorden: 'Nyet zonder Godt'. In witte keitjes is deze uitspraak in de bestrating van de Markt verwerkt.

1635, Een volgende pestepidemie

De epidemie van 1635 werd in Brielle vooral gekenmerkt door het korte verloop ervan. Terwijl de pest in de rest van de Republiek enorm huishield, kwam de stad er verhoudingsgewijs zonder al te veel slachtoffers vanaf.

1664, De laatste epidemie

Het was inmiddels alweer dertig jaar geleden dat er een epidemie had geheerst.
De eerste functie die in ere werd hersteld was de Pestmeester. Op 2 augustus 1664 werd chirurgijn Jan Plaetman voor een jaar aangesteld om de patiënten te verzorgen.
Aan de bestaande Pestkeur hadden stadsdokter Swinnas en burgemeester IJserman vervolgens een twaalftal nieuwe artikelen toegevoegd. Een deel daarvan was afkomstig uit een advies van de Staten van Holland, maar lang niet alle artikelen kunnen daar op worden teruggevoerd. Zo is de herkomst onbekend van de nieuwe regel dat de smeden in Brielle geen paarden meer in hun werkplaats of voor hun huizen mochten laten staan, maar buiten de stad moesten beslaan.
Uit meerdere bronnen wordt duidelijk dat het gebruikelijk was om een huis met een P te kenmerken zodra er een besmetting was geconstateerd. Het betekende in feite een veroordeling tot isolatie en verschoppeling. De laatste quarantainemaatregel van 1664 was de beslissing om de Catharinemarkt op 23 november niet open te stellen voor handelaren van buiten de stad. De pest heerste zowel in Brielle als in de naburige plaatsen, zodat het onverantwoord was om veel mensen binnen de stadsmuren toe te laten.

Pesthuis zonder pest

De pest was in de loop van 1665 uitgewoed en deze epidemie was de laatste die slachtoffers maakte onder de inwoners van Brielle. Op dat moment kon echter nog niemand dat vermoeden, dus het stadsbestuur en de burgerij bleven alert op eventuele nieuwe uitbraken. Er werd nog lange tijd geïnvesteerd in het onderhoud van het Pesthuis. Op den duur besefte men echter dat het praktischer was om het gebouw beschikbaar te stellen voor allerhande andere bestemmingen.

Hiermee eindigt de rol van het Pesthuis in de Brielse Pest-stryt. Het

Pestdokters, Marseille 1720.

Het bekende masker moest de arts beschermen tegen besmetting. De theorie heerste dat de ziekte werd verspreid via miasma, oftewel 'slechte lucht'. Om de strijd aan te gaan met deze bedreiging, werd het gesnavelde masker gevuld met zoet geurende, gedroogde kruiden. Niet alleen het gezicht werd beschermd: het hele lichaam werd volledig ingepakt om besmetting te voorkomen. Bovendien hadden de artsen houten stokken bij zich om beddengoed op te tillen of de kleding van zieken uit te trekken zonder hen aan te raken.

gebouw werd uiteindelijk ingericht als woonhuis tot het omstreeks 1975 werd afgebroken. En daarmee verdween in feite de laatste herinnering aan de pest uit het Brielse straatbeeld.

Over de auteur:

Bob Benschop is werkzaam bij het Streekarchief Voorne-Putten.
Hij verricht onderzoek naar de geschiedenis van Voorne-Putten in het algemeen en Hellevoetsluis in het bijzonder.

Literatuur

C. de Backer, 'Maatregelen tegen de pest te Diest', in: Koninklijke Academie voor Geneeskunde van België – vierde symposium Geschiedenis der Geneeskundige Wetenschappen – 'De pest in de Nederlanden: medisch historische beschouwingen, 650 jaar na de Zwarte Dood', (Brussel, 1998), p. 183-208.

Wim Blockmans & Peter Hoppenbrouwer, 'Eeuwen des onderscheids; een geschiedenis van middeleeuws Europa', (Amsterdam, 2002), p. 360-362.

Leo Noordegraaf en Gerrit Valk, 'De gave gods; de pest in Holland vanaf de late Middeleeuwen', (Bergen, 1988).

J.S. van Veen, 'De pest en hare bestrijding in Gelderland, in het bijzonder te Arnhem', uit: 'Bijdragen en Mededeelingen der Vereeniging Gelre, deel VI', (z.j., z.p.).

Bronnen

Resolutieboeken van de Magistraat (1574-1675)

Keuren en ordonnantie-boeken (1538-1665)

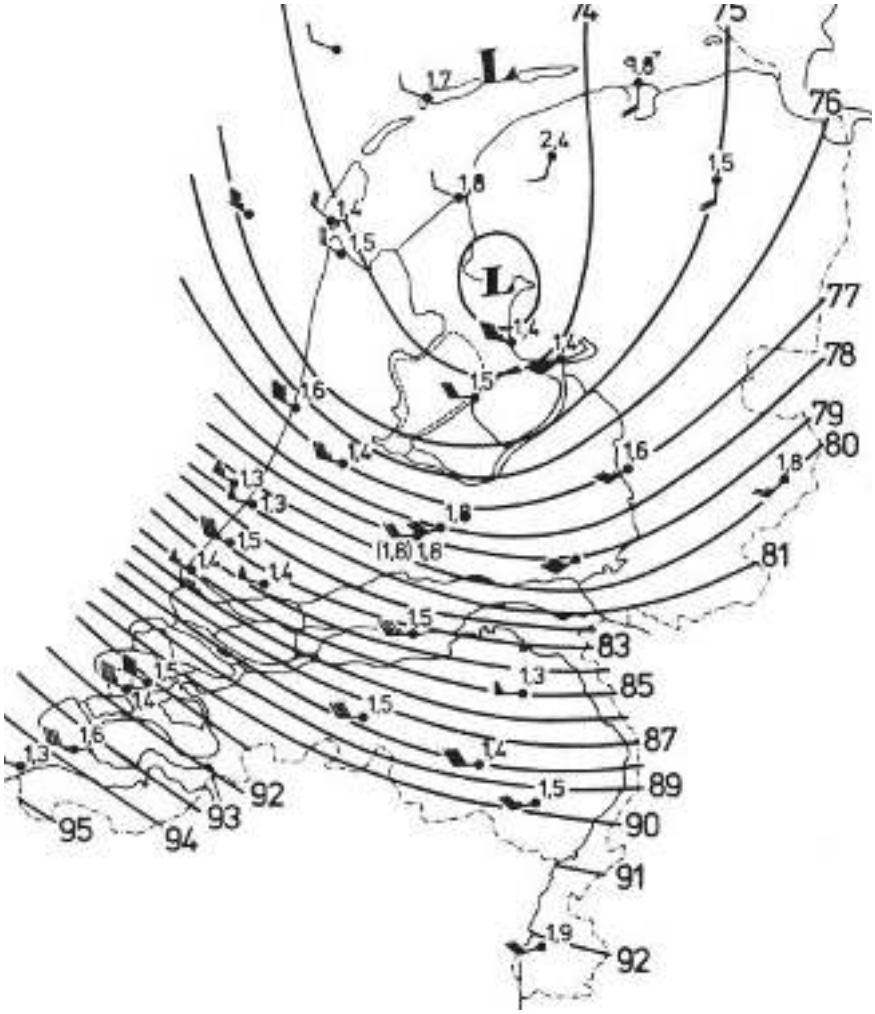

Weerkaart 2 april 1973. Foto: KNMI.

Een verwoestende storm en de Anna-Hoeve

Fré Eggens

Op maandag 2 april 1973 trok een zware storm over Nederland. Een depressie die haar verwoestende baan begon voor de kust van Canada bereikte op de Noordzee haar grootste diepte. Zij vervolgde haar weg over geheel Nederland waarbij als eerste slachtoffer het zeezendschip de 'Norderney' van Radio Veronica in grote moeilijkheden raakte. Het schip sloeg los van haar ankers en was overgelaten aan de woedende golven van de zee. Rond middernacht vond het schip een tijdelijke rustplaats hoog en droog op het Scheveningse strand.
De zware storm bereikte even na 15.00 uur de Nederlandse kust waarna zij nog aanzienlijk toenam in kracht. Verwoestend trok de storm over het land waarbij gebouwen, huizen en kassen werden getroffen, waarbij voor miljoenen aan schade ontstond. In Brielle bleef de schade beperkt tot de verwoesting van de boerderij de Anna-Hoeve.

Zendschip van Radio Veronica op het Scheveningse strand.
Collectie Nationaal Archief.

In 1901 liet de Brielse notaris L.P. van den Blink, even buiten Brielle in de polder Rugge aan de Schrijversdijk in de gemeente Oostvoorne een boerderij bouwen.

De Schrijversdijk in de bocht bij de Anna-Hoeve in 1929.
Collectie SAVPR.

De Anna-Hoeve in 1962.
Collectie SAVPR.

Hij vernoemde de boerderij naar zijn echtgenote: de Anna-Hoeve. In verband met de toen bestaande 'Kringenwet'(zie pag. 48) was het verplicht om de boerderij geheel van hout te bouwen. Vanzelfsprekend werd de notaris geen boer, maar verpachtte hij de fraaie boerderij.

Het echtpaar Kruik voor de houten boerderij, 11 december 1926. Collectie SAVPR.

Cent Kruik werd de eerste pachtboer. Het boerenleven betekende in die tijd hard werken op het land en in de stallen. Leven met sterk wisselende weersomstandigheden. Veel handwerk vergezeld gaande van paardenkracht, het dagelijkse melken en de daarbij behorende administratie. Een goed maar zwaar bestaan.

In de jaren van de mobilisatie (1914-1918) nam het boerenleven op de Anna-Hoeve een forse wending. Veel boeren kregen van overheidswege de melding dat ze hun stee moesten verlaten om er tijdelijk militairen te huisvesten. Het bleek echter een verkeerde melding en hij werd dan ook weer ingetrokken. Allen konden in hun eigen woning blijven wonen. Er arriveerden duizenden militairen per boot en tram in Brielle en Hellevoetsluis. Zij moesten de Stelling van de Monden van de Maas en het Haringvliet in staat van verdediging brengen. Deze stelling bestond uit de vestingen Brielle en Hellevoetsluis met de twee tussenliggende forten Noorddijk en Penserdijk. De Rijksstraatweg fungeerde als verdedigingslijn. Zodra een op de stranden van Oostvoorne en Rockanje geland leger dieper landinwaarts wilde trekken, kon dit met het geschut vanuit de forten langs de Rijksstraatweg worden verhinderd. Bovendien konden de polders ten oosten van de Rijksstraatweg onder water worden gezet, waardoor de opmars van een vijandelijk leger eveneens kon worden gestuit.

Gemobiliseerde militairen op de Anna-Hoeve in 1914.
Rechts: boer Cent Kruik. Collectie SAVPR.

Gemobiliseerde militairen tijdens de Eerste Wereldoorlog: A. de Ridder, ordonnans wielrijders en Th. Abels, grenadier. Opschrift bord: " Wij zitten hier. En drinken bier. En hebben veel plezier ". Collectie SAVPR.

De militairen werden op Voorne in kerken, scholen en boerenschuren ingekwartierd. Zij werkten wekenlang aan het aanleggen van loopgraven onder andere langs de Straatweg tussen Hellevoetsluis en Brielle, het opstellen van kanonnen en het maken van bomvrije schuilplaatsen. Ook in de Anna-Hoeve werden militairen voor een zekere periode gehuisvest. Cent Kruik kon op deze manier wat extra's verdienen, want er werd een redelijke vergoeding betaald voor het inkwartieren. (zie ook: Brielse Mare, Jaargang 22, nummer 1 van april 2012). Naderhand werden in de dorpen op het eiland barakken gebouwd die als onderkomen voor de militairen gingen dienen.

Na het overlijden in 1941van Cent Kruik werd Dik van Soest de volgende pachtboer. Het echtpaar Van Soest bleef kinderloos en ging op zoek naar een jonge inwonende boerenknecht. Dit vernam Wim Koster, de in het Rotterdamse Charlois geboren zoon van een technisch employé bij een raffinaderij in het Botlek gebied. Hij bracht zijn jeugd door in het polderland van Hoogvliet waar hij zijn liefde opdeed voor het boerenbedrijf en in het bijzonder voor de veeteelt.
Zoals gebruikelijk zou hij naar de ambachtschool gaan, maar hij koos toch voor de land- en tuinbouwschool in Brielle, daar hem dat veel meer trok dan een technische opleiding. Door die gerichte keuze kwam deze vrijgezelle jongeman in 1950 als boerenknecht op de Anna-Hoeve. Van Soest leerde hem daar de fijne kneepjes van het boerenbedrijf. Daarnaast vergaarde hij veel kennis over melkvee dat naderhand het hoofdbestanddeel van zijn inkomen vormde. Als boerenknecht woonde hij bij de familie Van Soest in de hoeve. Om de twee weken had hij het weekend vrijaf en gebruikte de Solex van zijn baas om naar Hoogvliet te gaan. Na enige jaren trouwde hij en liet voor de som van fl. 5000 een houten huisje op het erf van de boerderij plaatsen waar hun eerste zoon het levenslicht zag. Toen de mogelijkheid zich dan ook voordeed om het boerenbedrijf als pachter over te nemen, greep hij die met beide handen aan en werd in 1958 de volgende, maar helaas ook de laatste, pachtboer. De Anna-Hoeve was een zogenaamd gemengd bedrijf waar gewassen geteeld werden voor consumptiedoeleinden met daarnaast een aantal koeien. Op het moment van overname

door Wim Koster bestond de Anna-Hoeve uit:12 ha weidegrond, 12 ha bouwgrond en 17 zwartbonte koeien. Bovendien waren er drie trekpaarden voor het zware werk. Al spoedig werden de paarden verkocht en kocht Wim zijn eerste lichte tractor, een Fordson Dexta.

Bij de overname vormden de melkkoeien in feite een allegaartje, weliswaar ingeschreven bij het KI register, maar beslist geen stamboekkoeien en hun productie stelde dan ook niet veel voor. In de loop der jaren werden allengs meer koeien aangekocht en gefokt. Het fokken had veel succes waarbij de melkproductie in kwaliteit en hoeveelheid een grote vlucht nam. De koeien werden twee maal daags gemolken, vroeg in de ochtend en in de namiddag. De melk werd opgeslagen in melkbussen en omdat de boer nog niet beschikte over gekoelde opslag werd de melk elke dag opgehaald door een melkrijder, meestal de firma Van Orselen uit Nieuwenhoorn.

Melkrijder Van Orselen 1960.

Bron: http://www.orselen.nl/historie.html

Melkwagen van de RTM. Collectie SAVPR.

Per vrachtauto werden de melkbussen naar het tramstation in Brielle gebracht en vandaar per speciale tramwagen verder doorvervoerd naar de melkfabriek "Hoop op Zegen" van de firma Lengkeek te Hoogvliet.

Melkfabriek "Hoop op Zegen" van de firma Lengkeek te Hoogvliet.
Collectie B.C. Lengkeek/Historisch Hoogvliet.

Koeling werd pas in de jaren zestig van de vorige eeuw geïntroduceerd, waardoor de boer zijn melk voor een aantal dagen tot een week kon opslaan. De melk werd daarna opgehaald met gekoelde melkauto's die de melk direct naar een zuivelfabriek brachten.

De eerste april 1973 was weer uitbundig gevierd in Brielle; de nagebouwde Zuijderpoort op de Pieter van der Wallendam en de poort aan

Tijdelijke Zuijderpoort. Collectie SAVPR.

het Maarland NZ waren gespaard gebleven voor zware regenval of sterke winden. De dag erop, de tweede april, zat Wim op zijn verweerde houten kruk in de koestal te melken. De dag was aangenaam en kalm begonnen, soms stak de wind even op maar ging toch weer liggen. In de loop van de ochtend nam de wind aanzienlijk toe, het ging meer en meer lijken op een echte storm, stalramen rammelden in de sponningen, het dak zuchtte onder de zware winddruk. Toch maakte Wim zich niet ongerust, het stormde wel vaker zo dicht bij de kust, zijn boerderij was sterk en stevig gebouwd. De storm wakkerde aan waarbij de windsnelheid bovengemiddeld toenam. De loeiende storm trok en zoog, rukte en duwde aan de boerderij. Het oog van de storm krijste zijn woede uit, er volgde een grote klap, dakpannen vlogen door de lucht en met een onwaarschijnlijk grote zucht stortte de hele schuur met donderend geraas volledig in en bedolf alles wat zich erin bevond.

Het was bijzonder opmerkelijk dat boer Wim ongeschonden, met slechts hier en daar een lichte schram, uit de puinhoop tevoorschijn kwam. Hulp kwam snel op gang. Buurtbewoners, gemeentewerken, politie en de brandweer van Oostvoorne en Brielle stonden hun mannetje en bevrijdden de koeien en een paard. Slechts drie koeien waren

Ingestorte schuur, het houten woonhuis is gespaard gebleven. Collectie SAVPR.

licht gewond en één kalfje had het niet gered. Nu er geen stal meer was, werden de koeien naar meerdere boerderijen op Voorne gebracht. Gelukkig bleek dat er in Hekelingen een boerderijstal leeg stond, zodat kort daarop alle koeien weer op één plaats bij elkaar stonden. Merkwaardigerwijs was het houten voorhuis, afgezien van wat losse dakpannen, geheel in tact gebleven en kon de familie er gewoon blijven wonen. Hoewel dat wonen nou niet bepaald een genoeglijk iets bleek. De verbindingsmuur tussen de verdwenen schuur, de stallen en het

Een puinhoop, waar moet ik beginnen! Collectie SAVPR.

Met man en macht worden de koeien uit de puinhopen gered.
Uiterst rechts: pachtboer Wim Koster.
Collectie SAVPR.

voorhuis was geheel tegen de grond gegaan, maar werd provisorisch weer op zijn plaats gezet en afgedicht met plastic. Verwarmen van het voorhuis bleek lastig, het tochtte namelijk aan alle kanten en lekkage was aan de orde van de dag. Bij storm of gewoon heftige winden kon de familie Koster slecht of niet slapen van angst en door het geklepper van het plastic waarmee de achtermuur was bedekt. Ook bleek naderhand bij technisch onderzoek dat het voorhuis in zijn geheel was losgekomen van de fundatie, ontzet was en zeven centimeter opgeschoven was.
De gemeente Brielle was in de jaren zestig van de vorige eeuw van plan de stad met woningbouw uit te breiden en had met het oog daarop de Anna-Hoeve en de erbij behorende gronden al in 1960 aangekocht, met als doel de hoeve te slopen. De afronding van het bouwplan Rugge en een aantal feitelijke omstandigheden hadden ertoe geleid dat de

hoeve nog niet was afgebroken. De gemeente Brielle had verzuimd de hoeve voor stormschade te verzekeren en draaide dus op voor alle kosten indien herstel zou plaats gaan vinden. Als eigenaar van de boerderij, liet de gemeente een nauwkeurig schaderapport opstellen om te kunnen begroten wat een eventuele herbouw van de grote schuur en het restaureren van het voorhuis zou gaan kosten.
Diverse voorstellen van gemeentezijde werden Wim Koster voorgelegd, maar geen van alle leidden in eerste instantie tot de herbouw. Uit meerdere briefwisselingen tussen Wim Koster en de gemeente Brielle komen soms strikte voorwaarden aan het licht. Zo schrijft het College van B&W op 11 mei 1973 bij voorbeeld: “Wij zijn bereid om de raad voor te stellen dat de gemeente gedoogt dat U het gedeelte tussen het nieuw te vormen agrarisch bedrijfsterrein en de Groene Kruisweg (met de bomen) in gebruik houdt, zolang de gemeente dit niet zelf in beheer wenst te nemen, echter met de stringente bepaling dat U bij wijze van

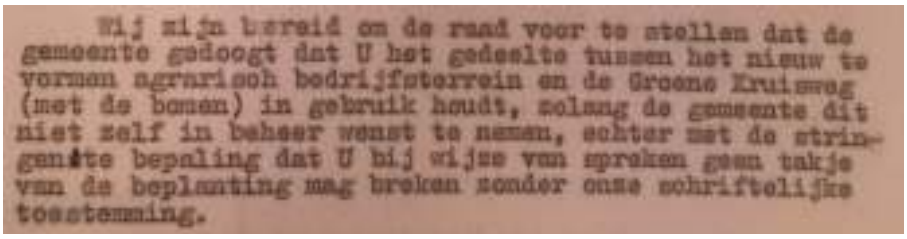
Wij zijn bereid om de raad voor te stellen dat de gemeente gedoogt dat U het gedeelte tussen het nieuw te vormen agrarisch bedrijfsterrein en de Groene Kruisweg (met de bomen) in gebruik houdt, zolang de gemeente dit niet zelf in beheer wenst te nemen, echter met de stringente bepaling dat U bij wijze van spreken geen takje van de beplanting mag breken zonder onze schriftelijke toestemming.

spreken geen takje van de beplanting mag breken zonder onze schriftelijke toestemming”.

Op 8 juni 1973 schrijven drie leden van de VVD-fractie een brief aan de voorzitter van de gemeenteraad waarin onder andere het volgende staat: “… dat: landschappelijk gezien de aanwezigheid van de Anna-Hoeve boerderij met opstallen en de daaraan verbonden werkzaamheden bijdragen tot verfraaiing van Brielle buiten de wallen en als zodanig geheel passend als een diamanten bezetting om de historische parel vestingstad Brielle”. Vervolgens dienen zij een voorstel in om te besluiten tot herbouw van de Anna-Hoeve boerderij met de daaraan verbonden financiële gevolgen.

In de Brielsche Courant van 8 juni 1973 verscheen een groot artikel over de situatie van de Anna-Hoeve op dat moment. De gemeente

Voorstel aan huurder
Annahoeve onmenselijk

Brielle had voorstellen gedaan aan Wim Koster die volgens hem onhaalbaar zouden zijn. Hij zou zich tot over de oren in de schuld moeten steken. Het gezin zat diep in de put, een volkomen uitzichtloze situatie. Volgens de krant was het voorstel ‘onmenselijk’! Tijdens de raadsvergadering van 12 juni 1973 werd een stil protest gehouden door een actiegroep bestaande uit een veertigtal verontruste Briellenaren onder leiding van de heren Vleeming en Dijkgraaf. Er werd meer dan twee uur over de situatie vergaderd waarbij wethouder Vegter het ‘onmenselijke’ met argumenten probeerde te ontzenuwen. Diverse leden van de raad gaven aan dat de boerderij als monument behouden moest blijven. Een motie van de VVD dat de Anna-Hoeve hoe dan ook herbouwd moest worden, werd met zeven tegen vijf stemmen verworpen. De drie VVD’ers kregen steun van de twee D’66-ers. Desondanks besloot men dat de gemeente weer in gesprek zou gaan met Wim Koster met als doel de boerderij te behouden.

Ruim een jaar later, in september 1974, kwamen er uit de Brielse bevolking protesten tegen het feit dat de boerderij leeg stond en een

speelplaats zou zijn voor de jeugd. De jeugd vernielde bomen en hekken, sloopte verder aan de gebouwen waarbij ongelukken niet ondenkbeeldig zouden zijn. Deze onhoudbare situatie leidde tot de oprichting van de actiegroep 'Behoud Annahoeve'. De actiegroep stuurde een uitvoerige brief aan het College van B&W van Brielle waarin klip en klaar uitgelegd werd hoe men stond tegenover afbraak van de hoeve. Met vele argumenten werd aangegeven dat de hoeve kon worden verbouwd tot een wijkcentrum voor de wijk Rugge.
De gemeente liet daarop aan de actiegroep 'Behoud Annahoeve' weten dat de kosten voor reparatie van het voorhuis minimaal fl. 49.500 zouden gaan bedragen en dat de sloop zo spoedig mogelijk plaats zou vinden. De bomengroep op de hoek van de Schrijversdijk en de huidige Anna-Hoevestraat moest gespaard blijven.

Restanten van de brughoofden naar de Anna-Hoeve en het bosje van 'Van den Blink'. Foto: Fré Eggens.

In vervolg hierop werd de sloop op 9 oktober 1974 gegund aan de firma J. van Noort te Zuidland voor een bedrag van fl. 20.764.
Op dezelfde plek verrees in 1981 de lagere land- en tuinbouwschool Anna Hoeve, nu vmbo Wellantcollege 'Anna Hoeve' genaamd.

Al voor de sloop van de oude Anna-Hoeve liet Wim Koster, recht achter zijn voormalige boerderij, aan de Kloosterweg een nieuw bedrijf bouwen waar hij tot zijn pensioen boerde.

Glaskunst. Foto: Fré Eggens.

Note: Anna-Hoeve wordt afhankelijk van het document op meerdere manieren gespeld.

Kringenwet

De Kringenwet is een Nederlandse wet uit 1814, herzien in 1853. De wet had tot doel het vrijhouden van het schootsveld rond vestingwerken. Het slopen, bouwen, rooien en beplanten binnen de Verboden Kringen was in deze wet geregeld.

Vanuit een verdedigingswerk moet men de vijand kunnen zien naderen en deze kunnen bestoken met artillerie en handvuurwapens. In beide gevallen is een vrij schootsveld essentieel. In 1792 werd dit al geregeld in een besluit van de Staten van Holland. Hierin werd bepaald dat binnen een afstand van circa 230 meter, gemeten vanaf de helling van de buitengracht, niet gebouwd mocht worden. In 1810 werd een Franse wet ook voor Nederland van toepassing, hier was het bouwen in een straal van 500 meter van het vestingwerk aan strenge regels gebonden.

In 1814 werd de Kringenwet van kracht die alle bouwwerken en beplanting tot 700 meter van het vestingwerk aan regels onderwierp. De wet liet echter veel twijfels bestaan voor welke vestingwerken dit van toepassing was en ook de handhaving was slecht geregeld. De Kringenwet van 1853 moest hierin verbetering brengen.

Afhankelijk van het strategisch belang waren alle Nederlandse vestingwerken onder de Kringenwet van 1853 verdeeld in drie klassen. De klasse van het vestingwerk bepaalde binnen de kringen de beperkingen voor het bouwen en het planten van houtgewassen.
Op grond van de Kringenwet worden om elk vestingwerk van iedere klasse drie verboden kringen getrokken. Op een afstand van 300 meter, de kleine kring, op een afstand van 600 meter, de middelbare kring en op een afstand van 1000 meter, de grote kring.
Tussen een vestingwerk van eerste klasse en de kleine kring mocht slechts met toestemming van de minister van Oorlog gebouwd worden, en dan slechts met brandbare materialen, zoals hout en riet. Er golden bovendien beperkende bepalingen voor beplantingen.

Tussen de kleine en de buitenste grens van de middelbare kring, tussen de 300 en 600 meter, was er om te bouwen geen toestemming van de minister nodig en was het toegestaan om voor de fundering, schoorsteen en dakbedekking steen te gebruiken. In de grote kring tot 1000 meter vanaf de hoofdverdedigingslijn was het verboden om zonder toestemming van de minister van Oorlog infrastructurele werken aan te leggen of te veranderen. Ook rondom Brielle mochten, afhankelijk van de kring, geen stenen huizen en boerderijen worden gebouwd.
De Kringenwet werd in 1951 opgeschort. Tot die tijd heeft de wet vele uitbreidingen van dorpen en steden voorkomen. Op 28 november 1963 werd de Kringenwet definitief ingetrokken.

Over de auteur:
Fré Eggens, redacteur van de 'Brielse Mare'.

Bronnen:

Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg
Nieuwe Brielse Courant
Wim Koster
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

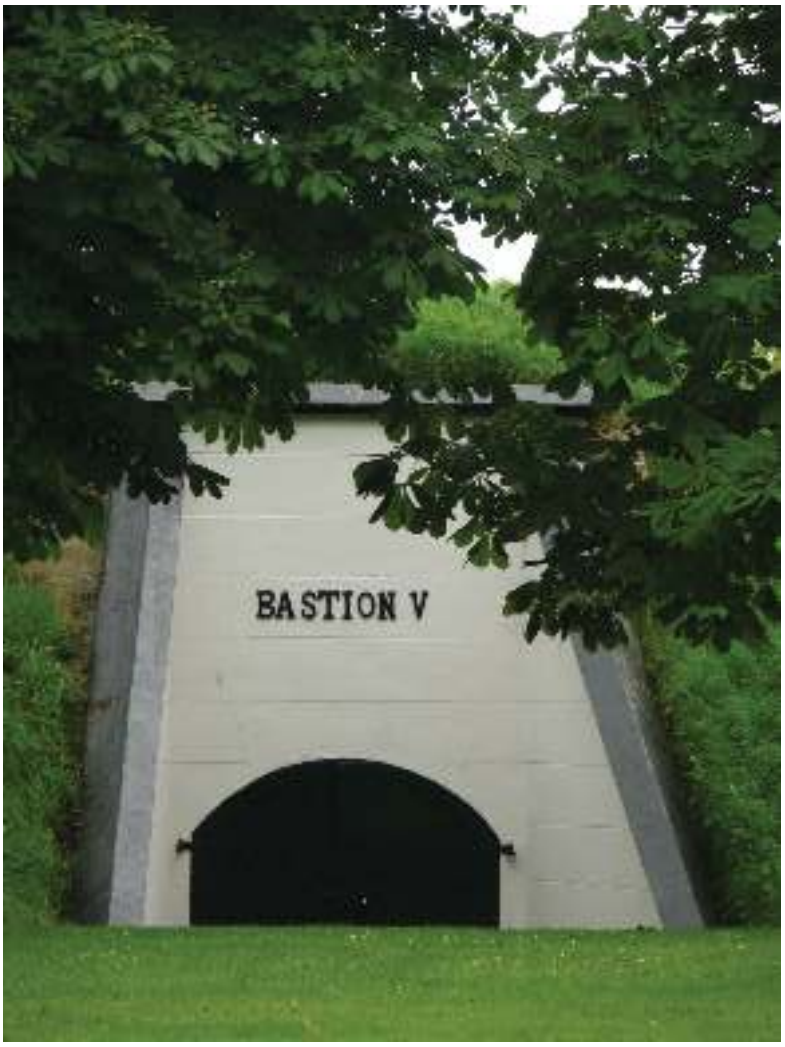

Bastion V in alle glorie. Foto Werkgroep Kanonnen en Affuiten.

Bastion V

Koos Steentjes

In 2013 bestond de vesting Brielle in haar huidige vorm 300 jaar. Een reden om extra aandacht aan de vesting en vooral de vestingwallen te besteden. Om hier vorm aan te geven, werd vanuit de gemeente een stuurgroep benoemd, die weer andere werkgroepen initieerde, onder andere de werkgroep Kanonnen en Affuiten (K&A).

Ongeveer tegelijkertijd werd onder leiding van de gemeente een toekomstvisie Brielle Vesting ontwikkeld met als onderdeel wat in grote lijnen de bestemming van de Bastions zou moeten worden. Met andere woorden: Wat kan de toerist of wandelaar in de nabije toekomst zien en beleven op de historische Wallen en dan met name in de verschillende kazematten en magazijnen? Voor de uitwerking van die deelvisie werd een projectgroep in het leven geroepen: Projectgroep "Bastions Ontsloten", die nauw met de werkgroep K&A zou gaan samenwerken.

Laatstgenoemde werkgroep heeft al in een vroeg stadium een inventarisatie gemaakt van de werkzaamheden die op de Brielse Wallen zouden moeten worden verricht. Men beperkte zich niet alleen tot de onderhoudsstaat van de kanonnen, maar besteedde ook aandacht aan de bouwwerken op die Wallen. Geconstateerd werd dat eigenlijk alle kazematten en magazijnen aan de buitenzijde een onderhoudsbeurt nodig hadden. De bouwwerken die gebruikt werden door de 1 april vereniging en de Brielse Roeiclub, alsmede het Kruithuis op Bastion II waren aan de binnenzijde te inspecteren, de overige kazematten en magazijnen waren dichtgemetseld of op een andere wijze permanent dicht gemaakt.

Dat gold ook voor het magazijn op Bastion V. Daarbij waren de scharnieren van de twee naar buiten draaiende deuren volledig vastgeroest en konden zonder een koevoet en veel breekwerk niet geopend worden. Gedreven door de ijver om de deuren en scharnieren op te knappen, maar ook zeer nieuwsgierig wat er zich achter die deuren zou bevinden, is het magazijn met veel geweld door de leden van de werkgroep open

gebroken. Teleurgesteld, wat de nieuwsgierigheid betreft, werd geconstateerd dat er niets spannends achter de deuren aanwezig was. Wel bleek dat in het verleden de ruimte uit twee delen heeft bestaan en na onderzoek bij het Streekarchief bleek dat het achterste gedeelte gefungeerd heeft als kruitopslag en de voorste ruimte diende als wacht- en schuilruimte. Het bleek erg nat te zijn vanwege de lage ligging en het schuin naar beneden lopende toegangspad.

De werkgroep K&A heeft de deuren en scharnieren vervangen, de binnenzijde schoon gemaakt en geverfd.

Volgens de eerder genoemde toekomstvisie is het de bedoeling dat in het magazijn op Bastion V "Brielle in de Franse Tijd" wordt uitgebeeld door middel van een audiovisueel medium. De presentatie is in nauwe samenwerking met het Historisch Museum Den Briel ontwikkeld.

Al gauw bleek dat voor de verwezenlijking een aantal elementaire zaken ontbrak. Er was bijvoorbeeld geen elektriciteit aanwezig. Uitvoerig is nagedacht over alternatieve stroomvoorziening, zonder afbreuk te doen aan het historisch karakter van het Bastion. Dat bleek onmogelijk te zijn en ten slotte is besloten een stroomkabel naar het magazijn aan te leggen, hetgeen inmiddels is gebeurd. Er werd ook geconstateerd dat het toegangspad geheel verwaarloosd was en niet uitnodigde eens een kijkje achter die deuren te nemen. Het gehele pad is verwijderd en bestraat en een ruime grintbak zorgt voor de afvoer van hemelwater. Hiermee is naar verwachting het vochtigheidsprobleem in het magazijn opgelost. Bovendien is in het magazijn, direct achter de deuren, een glazen pui geplaatst. Deze moet ervoor zorgen dat de deuren geopend kunnen worden en de belangstellende passant kan zien wat er binnenin de ruimte getoond zal gaan worden. De wanden krijgen wandschilderingen die elementen uit de Franse tijd zullen uitbeelden. Er wordt, zoals eerder gezegd, nu gewerkt aan de audiovisuele presentatie over "Brielle in de Franse Tijd", die men staande vóór de glazen pui kan activeren. Tevens zal er in de ruimte een vitrinekast met details uit de Franse tijd worden geplaatst.

Ook voor de andere kazematten en magazijnen zijn en worden plannen

ontwikkeld die passen in het thema van Brielle tijdens oorlog en vrede.

De verwachting is dat medio 2017 het magazijn op Bastion V kan worden geopend.

Werkzaamheden aan/in/bij Bastion V. Foto Werkgroep K&A.

Het Klokje en De Galeie (Raas 1)

Gevelstenen werkgroep Brielle

Wandelend door de binnenstad van Brielle valt je oog plotseling op iets dat je eigenlijk nog nooit echt gezien hebt, bijvoorbeeld in het Raas. In de zijgevel van Raas 1 bevindt zich een gevelsteen in de vorm van een klok met de inscriptie 9 – 1763 – 14. Hoe komt dat klokje daar en wat zit er achter?

Het “klokje” bevond zich oorspronkelijk in de voorgevel van het huis Langestraat 23 en is op een zeker ogenblik uit de muur verwijderd en vervolgens opgenomen in de collectie van het toenmalige Trompmuseum.
Het “klokje” refereert aan de korenmarkt die in vroeger dagen elke vrijdag in de Langestraat plaats vond. De straat werd aan beide zijden op de dag van de korenmarkt afgesloten met kettingen, zodat geen nieuwe partijen meer aangevoerd konden worden, en ingeluid

met een bel.
De inscriptie die op het “klokje” staat is nog steeds een raadsel, al zal het waarschijnlijk wel een datum zijn.
Na de restauratie in 1956 van de voormalige wagenmakerij van de heer Rutgers is in de zijmuur van Raas 1 in 1957 de oude gevelsteen “De Galeie” geplaatst. Deze 17e eeuwse in mergel uitgevoerde gevelsteen “De Galeie” laat een galeischip zien met daarin twaalf roeiers, een roerganger die een vlag draagt en twee figuren die op een hoorn blazen. “De Galeie” werd in 1913 aan het museum geschonken door de familie Smeenk.
Tijdens een onderzoek uitgevoerd in mei 1986 door de Museumcommissie, bleek dat de steen mede door weersinvloeden tekenen van verval vertoonde en bovendien op een plaats zat die bloot stond aan toenemend straatvandalisme. In de zomer van 1986 is de gevelsteen om teloorgang te voorkomen verwijderd en weer opgenomen in de collectie van het Historisch Museum Den Briel.
Op de plaats van de verwijderde gevelsteen is vervolgens het “klokje” geplaatst.

Bronnen

Historisch Museum Den Briel
SAVPR
Nieuwe Brielse Courant

Museumnieuws

Marijke Holtrop

Het kriebelt in de lucht; je voelt dat het voorjaar eraan komt. En als het voorjaar in aantocht is, is het bijna 1 april. Dit jaar valt die dag op een zaterdag en de stad verwacht veel toeristen. Het museum, dat die dag gratis toegankelijk is en wordt bemenst door vrijwilligers in 16de- eeuwse kleding, verwacht ook veel bezoekers. Over bezoekers gesproken: het jaar 2016 werd afgesloten met weer een hoger aantal, namelijk 15.300 (museum, Stenen Baak en VVV Infopunt).

Agnes van den Brandeler.
Collectie: Historisch Museum Den Briel.

Schenkingen
Ook schenkingen vielen het Historisch Museum Den Briel in 2016 ten deel. Onder meer negentien tekeningen van de hand van Agnes van den Brandeler (1918-2002), die werden geschonken door de naar haar genoemde stichting. De bijzondere tekeningen zijn tussen 1954 en 1961 gemaakt en hebben landschappen en stadsgezichten van Brielle, Oostvoorne en Rockanje als onderwerp. De tekeningen zijn een mooie aanwinst voor het museum: vanuit kunsthistorisch oogpunt maar ook omdat het getuigenissen zijn van het eiland Voorne in het midden van de twintigste eeuw.

Agnes van den Brandeler was bijzonder en baanbrekend. Zij ging haar eigen weg en liet zich niet belemmeren door de toen heersende tijdgeest en het milieu waarin zij opgroeide. Het hiernavolgende is een korte samenvatting van het leven van deze veelzijdige kunstenares*. Agnes van den Brandeler werd op 8 oktober 1918 als jonkvrouw geboren in Delft. Zij was het oudste kind van jonkheer Willem Cornelis Quirijn van den Brandeler en Hillegonda barones van Randwijck.

Agnes bracht haar jeugd door in Den Haag. Haar familie verkeerde in de kringen van hoge officieren, hofhouding en diplomatie. Het sociale leven bestond uit 'jours', diners, gala-avonden en presentaties ten paleize bij koningin Wilhelmina. Het Haagse uitgaansleven en de bijbehorende verplichtingen gingen Agnes al snel tegenstaan. Zij had een grote drang naar vrijheid, wilde haar leven leiden zoals zij dat wilde en ze wilde zoveel mogelijk schilderen en tekenen. Vanwege haar keuze voor een loopbaan als kunstenares werd zij haar ouderlijk huis uitgezet.
Zelf zei zij hierover: "Het was in onze kringen niet comme-il-faut om als kunstenaar door het leven te gaan. Meisjes van adel mochten wel schilderen, maar als hobby en niet als beroepskunstenares." Agnes volgde haar opleiding aan de Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag en de Ecole des Beaux Arts in Parijs. Zij financier-

de haar verblijf in het buitenland met de verkoop van schilderijen, tekeningen en etsen en met het geven van tekenlessen. Daarnaast maakte zij illustraties voor het Haagse dagblad *Het Vaderland*.

Agnes van den Brandeler.
Collectie: Historisch Museum Den Briel.

In 1963 trouwde Agnes met haar neef, jonkheer Andries Louis van den Brandeler (1902-1991), een avontuurlijk aangelegde ingenieur, die spoorlijnen in Marokko had aangelegd en pijpleidingen in Canada. Tien jaar later streek het koppel neer in een statig oud huis, in Hengelo, genaamd 'Het Hof'. Andries stimuleerde de verdere artistieke ontwikkeling van Agnes. En samen maakten zij zich sterk voor het behoud van het bedreigde cultuurhistorisch erfgoed in de Achterhoek: boerderijen, landarbeidershuisjes, villa's en landhuizen, oude

stations en begraafplaatsen.

Op initiatief van haar echtgenoot is in 1991 de Agnes van den Brandeler Stichting opgericht. Deze stichting beoogt het omvangrijke en veelzijdige werk van de kunstenares te conserveren en onder de aandacht van een breed publiek te brengen. Het is deze stichting die de tekeningen met uitbeeldingen van plaatsen op Voorne aan het museum heeft geschonken.

Marijke Holtrop, hoofd Historisch Museum Den Briel.

*Bronnen

C.A.M. Gietman et al. (redactie), *Het Biografisch Woordenboek Gelderland*, Hilversum 1998-2006. Den Haag; Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, documentatiebestand over Agnes van den Brandeler (codenummer 12031).

Correctie:

Naar aanleiding van het artikel 'De vuurbakens van de Brielse Maasmond van 1280 tot 1630' zoals in de Brielse Mare van oktober 2016 merken wij het volgende op:

De Stenen Baak is sinds 2016 in eigendom van de Nationale Monumentenorganisatie. Het beheer ervan ligt bij het Historisch Museum Den Briel. De openstelling wordt sinds 2004 mogelijk gemaakt door zestien vrijwilligers.

Portretten van Maarten Harpertsz. Tromp

In kort bestek geeft Ronald Prud'homme van Reine een overzicht van de portretten die gemaakt zijn van Maarten Harpertsz. Tromp. Deze portretten staan in een traditie van portretten van Nederlands beroemdste zeehelden. Gezien de grote hoeveelheid lijkt het erop dat de zeehelden veel tijd hebben besteed aan poseren. Dat valt echter erg mee want de portretten werden vaak gekopieerd. Recordhouders zijn de zoon van Maarten Harpertsz. Tromp, Cornelis Tromp (1629-1691), met achttien originele beeltenissen en Michiel de Ruyter (1607-1676) met naar schatting twaalf naar het leven geschilderde afbeeldingen.

In de tijd van Maarten Harpertsz. Tromp (1598-1653) zag het zeeofficiersportret er nog niet zo voornaam uit als ten tijde van zijn zoon en Michiel de Ruyter. Van Maarten Harpertsz. Tromp kennen we er nog vier die naar het leven zijn vervaardigd. Niet zoveel, maar het genre was nog niet zo lang in opkomst.

De eerste keer dat Tromp zijn portret liet schilderen was in 1639 na zijn legendarische overwinning bij Duins op de tweede Spaanse Armada. Hendrik Pot die in Haarlem werkte, schilderde het portret van de jeugdige Tromp. Ook uit 1639 stamt een prent gemaakt in Amsterdam door Crispijn de Passe de Jonge. Deze portretten zijn het voorbeeld voor een hele reeks navolgingen. Een van die afbeeldingen waarop ook Piet Hein staat afgebeeld is door het Historisch Museum Den Briel in 2016 aangekocht.

Tromp trouwde in 1640 voor de derde keer. Hij was toen inmiddels een beroemdheid en het huwelijk ging gepaard met veel pracht en praal. Ter gelegenheid van het huwelijk liet hij van zichzelf en van zijn vrouw huwelijksportretten schilderen door de uit Delft afkomstige hofschilder Michiel van Mierevelt. Dit was in die tijd een van de voornaamste portretschilders.

In het jaar 1652 begon de Eerste Engelse Oorlog waarin Tromp in diverse zeeslagen het opperbevel voerde. In datzelfde jaar maakte de in Amsterdam woonachtige kunstschilder Jan Lievens, een goede vriend en collega van Rembrandt, de eerste schetsen voor wat grote portretten van Tromp en zijn vrouw moesten worden. Een van die schetsen is bewaard gebleven. Duidelijk is dat Tromp er tien jaar na de eerste portretten als een oude man uitziet, terwijl hij dan nog maar 54 jaar is. Het bestaan als vlootvoogd was hem niet in de koude kleren gaan zitten. Tromp sneuvelde in 1653 in de slag bij Ter Heide tegen de Engelsen, de laatste zeeslag van de Eerste Engelse Oorlog.

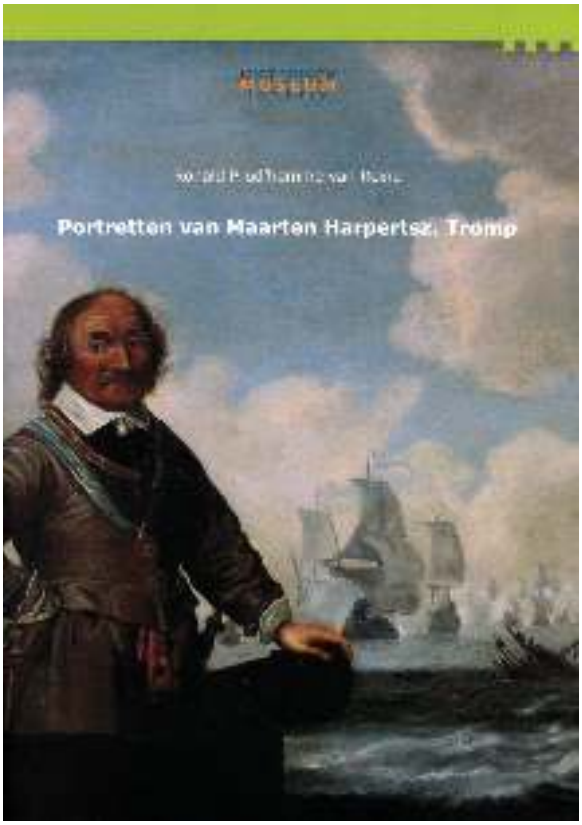

Het schilderij van Lievens kwam omstreeks 1658 gereed en vond veel navolging. Een voorbeeld hiervan bevindt zich in het Historisch Museum Den Briel. In prentvorm werd de schets van Lievens al eerder gebruikt. Daarvoor zorgde graveur Cornelis van Dalen. De prent voorzag in een grote behoefte omdat Tromp na zijn dood een beroemdheid was geworden. Het Historisch Museum Den Briel heeft onlangs een van deze prent afgeleid schilderij verworven waarop Tromp staat afgebeeld naast het

oorlogsschip de Pelican. Het was waarschijnlijk de intentie Tromp hier af te beelden bij zijn laatste zeeslag, de slag bij Ter Heide.

Het is Ronald Prud'homme van Reine gelukt om in nog geen twintig bladzijden inzicht te geven in hoe portretten van zeehelden werden vervaardigd door te beschrijven hoe de schilderijen waarop Maarten Harpertsz. Tromp is afgebeeld tot stand kwamen. De korte heldere beschrijvingen en de mooie portretten maken deze uitgave zeker de moeite waard.

Bert van Ravenhorst, historicus & voorzitter Historische Vereniging De Brielse Maasmond.

Uitgave Historisch Museum Den Briel, 2016.

Schilderij van Tromp, schilder onbekend, circa 1660.
Collectie Historisch Museum Den Briel.

Jaarverslag 2016

Een belangrijk element in de doelstelling van onze vereniging is het actief onder de aandacht brengen van de historie.
Ook in het afgelopen jaar, 2016, hebben we daar binnen de Historische Vereniging De Brielse Maasmond aan gewerkt.

Bijeenkomsten met de leden
In het voorjaar werd de Algemene Vergadering (Jaarvergadering) gehouden.
Voorafgegaan door een lezing van Bob Benschop die als onderwerp had: Voorne - Putten in oorlogstijd.
In samenwerking met Stichting Streekhistorie Voorne - Putten en Rozenburg was er de najaarslezing door Roel Slachmuylders over De Bloedraad van Alva, ketters van Voorne.

Excursie
Met meer dan 50 deelnemers vertrokken we op 23 november per bus naar Dordrecht.
Daar werden het Dordrechts Museum en het Hof van Holland bezocht.
Ook de inwendige mens kwam aan bod.
Het werd een heel aangename en succesvolle dag.

Publicaties
Een kernactiviteit van onze vereniging is het redigeren en uitgeven van de Brielse Mare.
Ook in 2016 rolden er weer twee afleveringen van de drukpers. Zij waren goed voor urenlang leesplezier.

Bestuur
Tijdens de Algemene Vergadering trad Willem Delwel af als voorzitter van de vereniging.
Hij werd voorzitter van Stichting Erfgoedgilde Den Briel, opgericht in de zomer van 2016.

Bij het tot stand komen van het Erfgoedgilde had onze vereniging de rol van voortrekker.
Opvolgend voorzitter van Historische Vereniging De Brielse Maasmond is Bert van Ravenhorst. Deze was algemeen bestuurder van de vereniging.
Ons bestuur werd in 2016 versterkt met mevrouw Mieke van Alphen als algemeen bestuurder. Zij verving Jan Verloop die aftrad.
De bestuurssamenstelling vanaf de Algemene ledenvergadering is geweest: Mieke van Alphen, Ronald den Hartog, Ynze Kuiper, Bert van Ravenhorst (voorzitter), Ronald de Ridder (secretaris), Trudy Schipper, Gerard Snellens (penningmeester). Het bestuur is in het verslagjaar vijf keer bij elkaar geweest.

Ledenbestand
In het verslagjaar zijn we begonnen met 328 leden. Er zijn vier nieuwe leden bijgekomen en zeven leden hebben opgezegd. Jammer genoeg hebben we aan het eind van het jaar vier leden moeten royeren vanwege het niet voldoen van de bijdrage. Het jaar werd derhalve afgesloten met 321 leden. We hopen in het nieuwe jaar een aantal nieuwe leden te verwelkomen hetgeen zal bijdragen aan de doelstelling van onze vereniging.

Financiën
We hebben het jaar kunnen afsluiten met een positief saldo van ruim 3.000 euro, hoofdzakelijk te danken aan een gift en lagere drukkosten van de Brielse Mare. Onze reserve per 1 januari 2017 bedraagt ruim 17.500 euro.

Namens het bestuur,
Bert van Ravenhorst, voorzitter.

Auteursinstructies, advertentietarieven en adressen

Auteursinstructies

Historische artikelen over Brielle en de streek zijn welkom. Gewenste omvang: 1500 tot 2500 woorden. Aanbevolen wordt vooroverleg te plegen met hoofdredacteur Willem Delwel, te bereiken onder: delwel.w@gmail.com of telefoon: (0181) 462105.

De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de auteur, artikelen in te korten of te wijzigen.

Advertentietarief

Een pagina per jaar (twee edities): € 90,–

Copyright:

Overname van artikelen uitsluitend met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactie.

Belangrijke telefoonnummers:

Meldpunt Monumentenzorg: tijdens kantooruren:
(0181) 471111 (gemeente Brielle; mevrouw Angelique van Oers)
Meldpunt 'Cultureel Erfgoed': tijdens kantooruren van dinsdag t/m vrijdag: (0181) 475475 (Hist. Museum Den Briel).

Streekarchief VPR: 0181-418043. Openingstijden: di - vr 9 - 16 uur.

Internetadressen:

Historisch Museum Den Briel:	www.historischmuseumdenbriel.nl
Cultuurweb Brielle:	www.cultuurwebbrielle.nl
Musea in Nederland:	www.museumserver.nl
Gemeente Brielle:	www.brielle.nl
Streekarchief VPR:	www.streekarchiefvpr.nl

Historische Vereniging De Brielse Maasmond:
www.debrielsemaasmond.nl

Anna-Hoeve omstreeks 1910. Collectie SAVPR.